

УДК 811.161.2:821.161.2

LINGUISTIC AND CULTURAL CODES OF THE MODERN UKRAINIAN LANGUAGE

ЛІНГВОКУЛЬТУРНІ КОДИ СУЧАСНОЇ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ

Berkeshchuk I.S. / Беркешчук І.С.*s.phil.s., ass. prof. / к.ф.н., доц.*

ORCID: 0000-0002-4772-7480

*Kamianets-Podilskyi Ivan Ohienko National University,**Kamianets-Podilskyi, Ohienko str., 61, 32301**Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка,**Кам'янець-Подільський, Огієнка, 61, 32301*

Анотація. У статті розглядається поняття лінгвокультурного коду як ключового інструмента аналізу взаємодії мови й культури. Окреслено основні типи лінгвокультурних кодів сучасної української мови, їхні семантичні, символічні та аксіологічні характеристики. Особливу увагу приділено динаміці цих кодів у контексті суспільно-політичних трансформацій, цифрової комунікації та воєнного досвіду України XXI століття. Досліджено, що лінгвокультурні коди виступають маркерами національної ідентичності та інструментами колективної пам'яті.

Ключові слова: лінгвокультурний код, мовна картина світу, українська мова, національна ідентичність, культурна семантика.

Вступ.

Сучасна лінгвістика дедалі активніше інтегрує культурологічний та антропоцентричний підходи до аналізу мови. У цьому контексті поняття лінгвокультурного коду набуває особливої актуальності, оскільки дозволяє осмислити мову як знакову систему, що акумулює історичний досвід, цінності та світогляд носіїв. Для української мови, яка функціонує в умовах тривалого колоніального тиску та сучасного націєтворення, дослідження лінгвокультурних кодів має не лише наукове, а й суспільне значення.

О.Павлушенко наголошує на тому, що «серед пріоритетних напрямів філологічних досліджень сьогодні – національна мовна картина світу, у якій знайшли відображення світосприйняття, світооцінка, самосвідомість творців і носіїв мови, їхні культури й суспільні традиції, моральні й етичні цінності [4, с.9].

В. Кононенко стверджує, що сприйняття особистістю мовних утворень як власне українських є не лише виявом власних уподобань мовця, а й його культурної самовизначеності, прагненням «сказати по-українськи», без

орієнтації на кальковані або запозичені мовні структури. Концептуальна система носія мови є динамічним утворенням, що зазнає змін під впливом накопичення в його свідомості нової інтелектуальної, культурної та іншої інформації та її вербального закріплення в системі понять, образів, символів, асоціацій, орієнтованих на національні і мовно-культурні форми пізнання [3, с.9]. «... мова як духовна ознака є складником духовної культури народу - носія цієї мови та культури...» [3, с.9].

Основний текст.

Лінгвокультурний код розуміємо як сукупність мовних одиниць і моделей, що символічно репрезентують певні культурні смисли. Він формується на перетині мови, мислення та культури й реалізується на різних мовних рівнях: лексичному, фразеологічному, текстовому та дискурсивному. На відміну від мовних універсалій, лінгвокультурні коди мають національно-специфічний характер і відображають унікальну мовну картину світу певного етносу.

Просторово-природний код є одним із базових лінгвокультурних кодів української мови, оскільки формується на ґрунті традиційного способу життя українців, тісно пов'язаного із землею, природним ландшафтом і циклічністю природних процесів. Він репрезентує специфічне осмислення простору, природи та місця людини в світі, зафіксоване в мовній картині світу.

Просторово-природний код охоплює систему мовних одиниць, за допомогою яких вербалізуються уявлення про простір (горизонтальний / вертикальний, відкритий / замкнений); природні об'єкти (земля, вода, рослинність, небесні тіла); орієнтацію людини в докільлі (свій / чужий простір, центр / периферія). В українській мовній свідомості цей код реалізується не лише через номінативну функцію, а й через символізацію та аксіологізацію природних реалій.

Одним із ключових концептів є *земля*, яка в українській мові набуває багатозначної семантики: *земля* як територія (*рідна земля*); *земля* як джерело життя й праці (*орати землю, жити з землі*); *земля* як сакральний об'єкт (*свята*

земля, мати-земля).

Фольклорні та художні тексти фіксують персоніфікацію землі, її материнський статус, що відрізняє українську мовну картину світу від урбаністично зорієнтованих культур.

Вода в українській мові кодує ідеї життя й очищення (*жива вода, обмивати гріхи*); переходу й межі (*піти за водою, по той бік ріки*); пам'яті та плинності часу (*вода все змиє*). Особливе місце посідають лексеми *ріка, криниця, кришталева вода*, які символізують безперервність буття та зв'язок поколінь. *Криниця* у традиційній культурі є центром локального простору й метафорою духовного джерела. Рослинні образи (*дерево, калина, верба, жито*) відіграють ключову роль у просторово-природному коді: дерево символізує вісь світу, зв'язок неба, землі й підземного світу; калина кодує жіночність, рід, кровну пам'ять; жито, пшениця репрезентують достаток, продовження життя, працю.

Фразеологізми на кшталт *пустити коріння, зів'яти душею* демонструють перенесення природних процесів у сферу екзистенційних смислів.

Український простір осмислюється переважно як відкритий: *степ, поле, шлях* символізують волю, рух, просторову необмеженість. Ці образи формують горизонтальну модель світу, на відміну від вертикально-ієрархічної. У мовній свідомості степ – це простір випробування й свободи, а поле – простір праці й очікування. Саме тому ці лексеми часто поєднуються з емоційно-оцінними компонентами (*широке поле, вільний степ*).

Протиставлення свого і чужого простору є фундаментальним: *дім, двір, сад, поріг* формують зону безпеки; *ліс, болото, чужина* — простір потенційної загрози або відчуження.

У сучасній українській мові просторово-природний код зазнає переосмислення. Природні образи актуалізуються у воєнному та медійному дискурсі (*випалена земля, чорні поля війни*). Отже, зростає метафоричне навантаження традиційних лексем, які слугують маркерами колективного досвіду.

Просторово-природний код української мови відображає гармонійний,

екзистенційно насичений зв'язок людини з довкіллям. Він є не лише відбиттям аграрного минулого, а й активним механізмом сучасного смислотворення, через який українська мовна спільнота осмислює ідентичність, пам'ять та історичні виклики.

Для української мовної традиції характерна тісна прив'язаність до природного ландшафту. Лексеми *степ, поле, ріка, сад, криниця* функціонують не лише як номінації об'єктів, а й як символи свободи, дому, життєдайності. Цей аспект активно реалізується в художніх текстах, фольклорі та публіцистиці.

Цінності волі, гідності, правди є стрижневими для сучасної української мовної свідомості. Слова й вислови на кшталт *воля, незалежність, стояти до кінця, бути собою* набувають статусу культурних маркерів, особливо в умовах суспільних потрясінь та війни.

У XXI столітті українська мова активно продукує нові лінгвокультуреми, пов'язані з цифровою комунікацією та війною: *волонтер, дрон, паляниця* як маркер «свій/чужий», меми й гасла. Вони демонструють високу адаптивність мови та її здатність швидко кодувати нові культурні смисли.

Активно сьогодні розвивається і соціально-комунікативний напрям – сукупність мовних засобів і дискурсивних практик, які відображають актуальні соціальні реалії, способи комунікації та моделі взаємодії в українському суспільстві XXI століття. Цей напрям є динамічним, відкритим до інновацій і безпосередньо залежним від технологічних, політичних та культурних трансформацій.

У межах лінгвокультурології соціально-комунікативний вимір розглядається як спосіб вербалізації соціального досвіду, механізм маркування групової ідентичності й інструмент регуляції соціальних відносин у мовленні.

Для сучасної української мови цей код формується на перетині масової культури, медіадискурсу, цифрового спілкування та воєнного досвіду.

Українська мова в цифровому просторі демонструє тенденцію до скорочення синтаксичних конструкцій, зростання ролі візуальних і паралінгвістичних засобів (емодзі, хештеги), інтенсивного словотворення

(*репостити, забанити, задонатити*).

Російсько-українська війна істотно вплинула на соціально-комунікативний вимір: актуалізувалися слова *волонтер, донат, побратим*; з'явилися неологізми та семантичні переосмислення (*прильот, бавовна, деокупація*).

Мовні одиниці виконують не лише інформативну, а й психотерапевтичну та консолідаційну функції.

Мова стає інструментом ідентифікації: фонетичні, лексичні та прагматичні ознаки сигналізують приналежність до спільноти; окремі слова й мовні формули виконують роль соціальних паролів.

Меми як одиниці культурної комунікації є характерною рисою соціально-комунікативного коду сучасності. Вони функціонують як згорнуті тексти з високою інтертекстуальністю й швидко поширюються й закріплюють колективні оцінки подій.

Українські меми часто поєднують іронію, сарказм і травматичний досвід, що формує специфічний тип мовної реакції на кризові ситуації.

Сучасний соціально-комунікативний код української мови має виразний ціннісний характер: актуалізуються концепти *гідність, відповідальність, солідарність*; змінюється мовна норма ввічливості та публічної комунікації (пряма мова, відмова від евфемізації агресії). Мовлення стає засобом етичної позиції та громадянського вибору.

У сучасному комунікативному просторі активно функціонують фемінітиви (*авторка, редакторка, військова*); інклюзивні мовні практики, спрямовані на зменшення дискримінаційних моделей мовлення. Ці процеси відображають демократизацію мови та її чутливість до соціальних змін.

Висновки.

Лінгвокультурні коди сучасної української мови є складною багаторівневою системою, що відображає національну ідентичність, цінності та історичний досвід українців. Їх дослідження дозволяє глибше зрозуміти механізми мовної репрезентації культури та роль мови як чинника націєтворення. Перспективним напрямом подальших студій є аналіз лінгвокультурних вимірів у медійному та

воєнному дискурсах.

Динаміка лінгвокультурних кодів засвідчує, що мова є живим механізмом культури, який реагує на зміни в суспільстві, фіксує нові смисли та переосмислює традиційні. Аналіз цих процесів дозволяє глибше зрозуміти національну картину світу та культурну ідентичність мовної спільноти.

Список використаних джерел (зразок):

1. Глуховцева К. Аспекти лінгвокультурологічного дослідження діалектного мовлення. Українська мова, 2018, № 1. С.89-99.
2. Жайворонок В. Знаки української етнокультури : словник-довідник. НАН України, Ін-т мовознав. ім. О. О. Потебні. Київ: Довіра, 2006. 703 с.
3. Кононенко В. Мова у контексті культури. Монографія. Київ-Івано-Франківськ, 2008. 390 с.
4. Мовна картина світу українців в її індивідуальному, регіональному та загальнонаціональному виявах: колективна монографія / авт.кол.: В. В. Богатко, І. В. Гороф`янюк, Н. Л. Іваницька, Л. В. Прокопчук, Н. І. Кухар; ВДПУ ім. М. Коцюбинського. Вінниця : ДРУК-ПЛЮС, 2023. 214 с.

References.

1. Glukhovtseva K. Aspects of linguistic and cultural research of dialect speech. Ukrainian language, 2018, № 1. P.89-99.
2. Zhajvoronok V. Signs of Ukrainian ethnoculture: dictionary-reference. National Academy of Sciences of Ukraine, Institute of Linguistics named after. O. O. Potebny. Kyiv: Dovira, 2006. 703 p.
3. Kononenko V. Language in the context of culture. Monograph. Kyiv-Ivano-Frankivsk, 2008. 390 p.
4. Linguistic picture of the world of Ukrainians in its individual, regional and national manifestations: collective monograph /author's column: V. IN. Bogatko, I. IN. Horof yanyuk, N. L. Ivanytska, L. IN. Prokopchuk, N. AND. Cook; VDPU named after. M. Kotsyubinsky. Vinnytsia: DRUK-PLUS, 2023. 214 p.

***Abstract.** The article examines the concept of linguocultural code as a key tool for analyzing the interaction of language and culture. The main types of linguocultural codes of the modern Ukrainian language, their semantic, symbolic and axiological characteristics are outlined. Particular attention is paid to the dynamics of these codes in the context of socio-political transformations, digital communication, and the military experience of Ukraine in the 21st century. It is studied that linguocultural codes act as markers of national identity and tools of collective memory.*